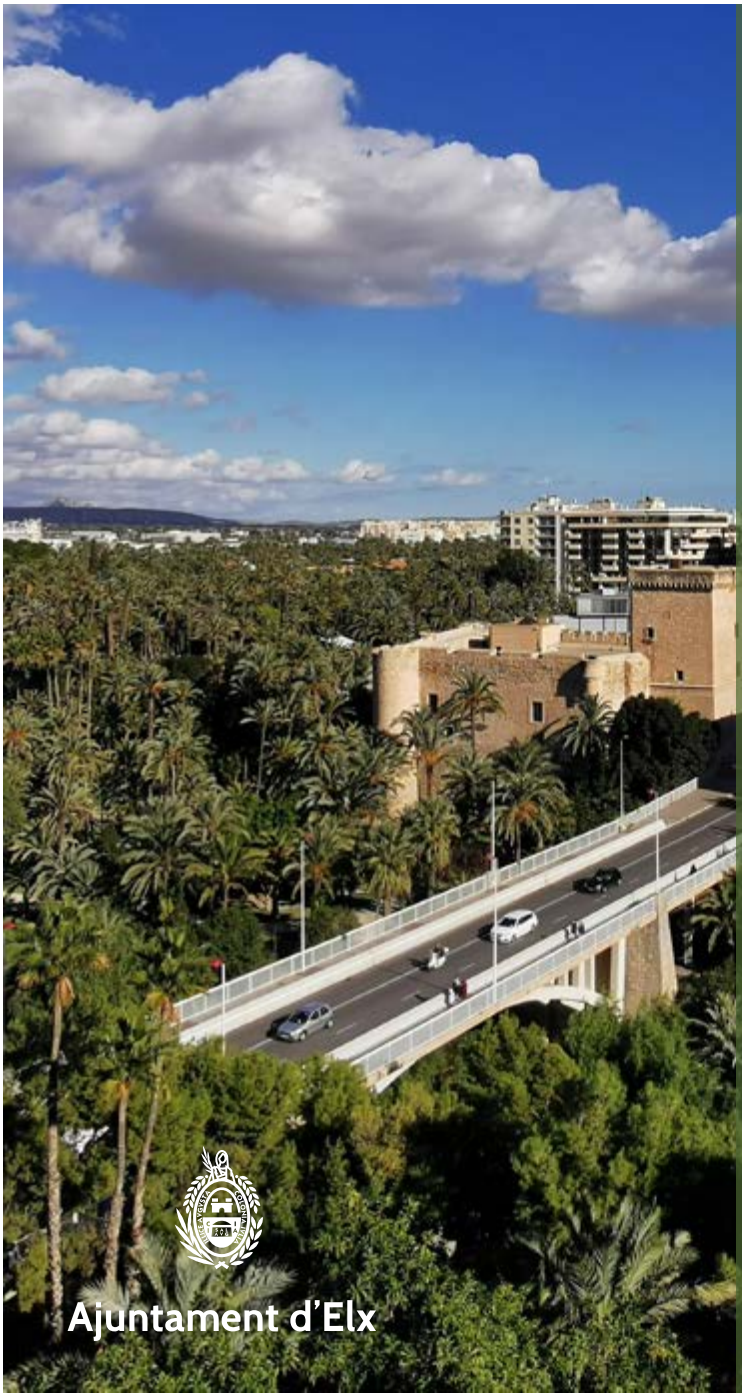
REVISTA EL PALMERAR Elx

2023
30 NOVEMBRE

EL PALMERAR, ORGULL D'ELX

PALMERAR D'ELX, IDENTITAT, PRESENT I FUTUR

EL PALMERAR D'ELX: ARRELS PROFUNDES I SÍMBOL CULTURAL

EL PALMERAR D'ELX, PATRIMONI COMPARTIT

Recuperem el nostre passat per a mirar cap al futur

EL PALMERAR COM A IDENTITAT DEL POBLE D'ELX

EL PALMERAR I LA FORMACIÓ PROFESSIONAL

LA IDENTITAT D'UN POBLE

ELS VALORS ECOSISTÈMICS DELS HORTS DE PALMERES

EL PALMERAR, SENYAL D'IDENTITAT D'ELX

Any 0 - Núm. 1

EL PALMERAR, ORGULL D'ELX 1-3

PALMERAR D'ELX, IDENTITAT, PRESENT I FUTUR 4-6

EL PALMERAR D'ELX: ARRELS PROFUNDES I SÍMBOL CULTURAL 7-9

EL PALMERAR D'ELX, PATRIMONI COMPARTIT 10-12

Recuperem el nostre passat per a mirar cap al futur 13-15

EL PALMERAR COM A IDENTITAT DEL POBLE D'ELX 16-20

EL PALMERAR I LA FORMACIÓ PROFESSIONAL 21-24

LA IDENTITAT D'UN POBLE 25-28

ELS VALORS ECOSISTÈMICS DELS HORTS DE PALMERES 29-32

EL PALMERAR, SENYAL D'IDENTITAT D'ELX 33-35

www.elx.es

Ajuntament d'Elx

El palmerar, orgull d'Elx

"Ningú tria el seu país de naixement. Però podem triar la pàtria del nostre cor". Això ens diu la poetessa Anne-Marie de Backer que, enamorada d'Espanya, queda corpresa d'Elx pel seu palmerar i el fa centre màgic de la seua inspiració.

Si volem saber el que és el palmerar, no hi ha més que visitar-lo i viure'l, encara que amb teclejar "palmerar d'Elx" en Google tenim una ajuda sobretot per als amants de la nostra ciutat siguen o no nascuts en aquesta.

Però hi ha en la seua existència història, imatges socials, vida, i ànima pròpia de l'il·licitanisme.

Ací vull fer un xicotet resum del pensament i vivència d'alguns dels molts que sobre el palmerar han dedicat el seu estudi i història, gaudint del privilegi que Elx té en ser reconegut mundialment per tindre el major palmerar d'Europa, del qual ens sentim els que habitem aquesta beneïda terra, no sols orgullosos, sinó lligats o fier et lié, com diria un francés dels 7.915 que han visitat enguany el Parc Municipal, ell amb una frase va dir el que el seu cor i la seua ment li dictaven.

Si parlem de les palmeres no podem oblidar els aspectes en els quals el Sr. Alejandro Ramos Folqués les va estudiar: l'estètic i el de la seua utilitat. Ell cita un eminent en Taxonomia Ambiental (al suec Carl von Linné 1707-1778), després de la seua visita a Elx, amb aquesta frase: "la palmera és príncep dels vegetals, per la seua esveltesa i bellesa, arbre que es distingeix per la seua incomparable bellesa i se singularitza per la seua longevitat i virtut…, aquest meravellós arbre que tant realça el nostre sòl, aquest arbre insigne que tant admiren els foraster, aquesta planta privilegiada pel creador, planta que tanta bondat, tanta bellesa i tantes virtuts posseeix és un dels símbols d'Elx".

Si tenim en compte que Plini el Vell (Roma, segle I), coneixedor dels llocs mediterranis d'Espanya cita en el seu Llibre XIII, capítol IV l'existència de palmeres a la nostra zona, queda demostrat el principi del nostre tresor: el palmerar.

Cert és que els avatars locals no han sigut sempre positius i, fins i tot, s'hi podria dir que dolosos, segons dret, quan per l'ampliació del casc de la població en 1918 es van talar milers de palmeres, fins a tal grau que un nombrós grup d'il·licitans sense ser propietaris d'horts van elevar a la Sra. Isabel de Borbó, Infanta d'Espanya, la petició que el palmerar d'Elx fora protegit i va ser el redactor Pere Ibarra qui li va recordar la seua visita a la nostra ciutat el 24 de juliol de 1907. Cal destacar també la petició a S. M. el Rei Alfons XIII, en ocasió de la seua visita el 31 de gener de 1923 i l'informe del Districte Forestal d'Alacant el 8 de maig de 1924. S'hi deia llavors que en el segle XVIII el nostre palmerar tenia 500.000 exemplars, encara que el Diccionari Espasa assegurava que excedia del milió.

Fent un salt en el temps passem a una data memorable. El dia 9 de maig de 1986 la Generalitat Valenciana publicava en el Butlletí Oficial la Llei protectora dels Palmerars d'Elx i l'1 de desembre el Reglament que la desenvolupava, per la qual cosa s'anul·laven les normes legals que des de març de 1933 s'havien promulgat pel Govern Central i s'hi creava el Patronat del Palmerar d'Elx, segons el seu art.10. El Patronat es va constituir al saló de plens de l'Ajuntament d'Elx el 15 de setembre de 1987 i va tindre la primera reunió la Junta Gestora presidida per l'alcalde l'1 de desembre del mateix any.

Fent un nou salt passem al 30 de novembre del 2000, quan a la declaració a Cairns (Austràlia) es va assignar al nostre Palmerar el tan sol·licitat i merescut títol de Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, pel qual adquiríem per sempre un compromís amb la promoció i salvaguarda del nostre Palmerar.

Amb tot això els nostres projectes per a enriquir la centenària herència dels il·licitans que ens van precedir passa, entre altres, per:

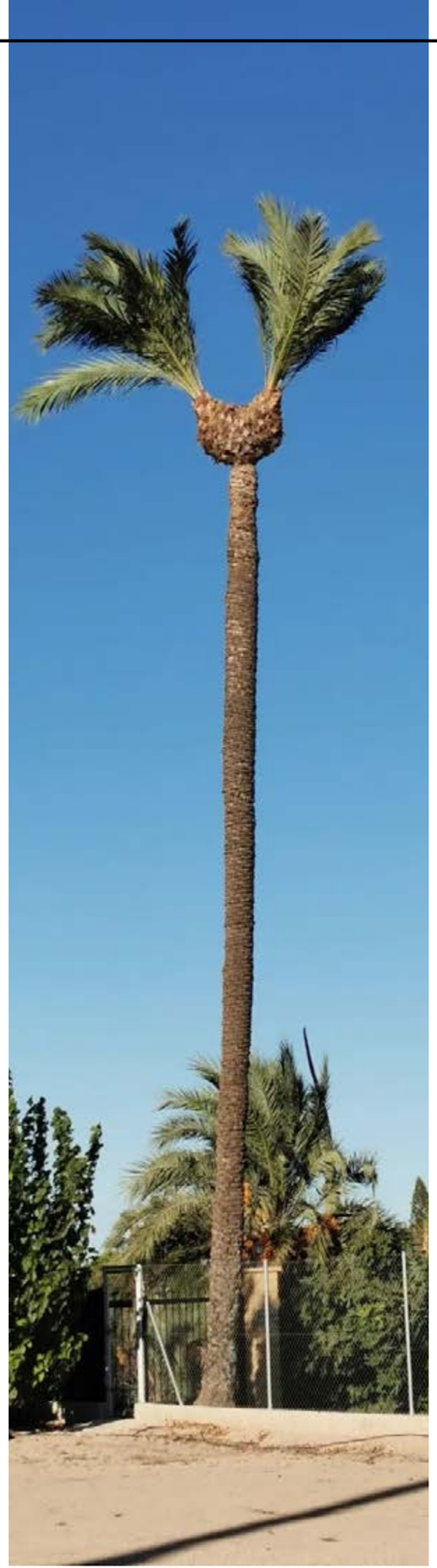
- Fomentar la recuperació d'habitatges tradicionals dels horts.
- Utilitzar les infraestructures turístiques (restaurants, hotels, càmpings…) en horts municipals i privats.
- Preservar els horts tradicionals per a projectes que no produïsquen impactes nocius del patrimoni i ampliar el nombre d'exemplars.
- Reservar espais de palmerars amb la seua identitat agrícola tradicional.
- Elevar el seu estatus als conceptes educatius, socials i ambientals.

Pablo Ruz
Alcalde d'Elx

Palmerar d'Elx, identitat, present i futur

Vint-i-tres anys des que el Comité de Patrimoni Mundial de la UNESCO, reunit a Cairns, Austràlia, va reconéixer el valor cultural i natural, inigualable, del Palmerar d'Elx. Milers d'anys acompanyant tots els il·licitans en el seu esdevindre històric, així ho testifiquen diversos testimoniatges i fonts escrites. La plantació ordenada de palmeres per a permetre el desenvolupament de cultius associats, així com una xarxa de séquies que feien arribar l'aigua des del riu Vinalopó als diferents horts de la ciutat a través de la Séquia Major, va ser un regal de la tècnica agrícola àrab, que va concebre el palmerar com un dels tres nivells de producció de l'oasi il·licità, que va ser capaç de véncer la climatologia adversa i l'escassetat de recursos hídrics preservant els cultius i creant un microclima que facilitava l'explotació agrària.

En tot aquest temps, en aquests llargs segles de convivència, el Palmerar ha aconseguit convertir-se en molt més que un element de valor agrari, hui és un vertader símbol d'identitat d'Elx davant el món i tots els il·licitans el sentim com a propi. El valorem com un llegat natural digne de ser protegit i potenciat per al gaudi de les generacions esdevenidores, de la mateixa manera que la seua existència és fruit de la perseverança, la tenacitat i el respecte dels nostres antecessors.

Parlem del Palmerar i automàticament estem parlant d'Elx, no és possible imaginar el nostre paisatge urbà sense palmeres. Aquest mateix paisatge va sorprendre i va enamorar viatgers il·lustrats com a J. Münzer (segle XV), Martí de Viciana (segle XVI), Gaspar Escolano (segle XVII), el botànic J. Salvador, que en el segle XVIII es va referir al bosc de palmeres d'Elx com "el major d'Europa" o J. Townsend que, en 1787, en la seua obra sobre Espanya es refereix a Elx com "la ciutat dels dàtils". Tots aquests, i moltíssims altres també, es van convertir en ambaixadors d'excepció del paisatge il·licità i van difondre per tota Europa la singularitat del Palmerar, que li atorgava una personalitat única a la ciutat i a tot el terme municipal.

Hui, en el vint-i-tres aniversari de la declaració del Palmerar com a Patrimoni de la Humanitat, és un bon moment per a reflexionar sobre el compromís adquirit per tots els il·licitans per a garantir que aquest llegat natural i cultural únic assegure la seua continuïtat històrica, tal com ha ocorregut durant segles. Instruments de gestió ara com la nova Llei del Palmerar, la constitució i el funcionament dels seus òrgans gestors, l'avanç en el desenvolupament i l'aplicació del Pla Especial del Palmerar per a regular el seu ús i gaudi, la protecció que brinda el Pla General, la implicació de les institucions, són alguns dels factors que asseguren aquesta pervivència.

Però la labor de la Regidoria de Medi Ambient i Palmerar, de l'Ajuntament, de la Diputació o la Generalitat no poden ser els únics elements que es donen cita en la cura i en la projecció futura del nostre Palmerar. Parlem d'un signe d'identitat que forma part íntima del caràcter dels il·licitans, i per això és imprescindible que cadascun de nosaltres valore i cuide aquest immens llegat tal com mereix, que puguem transmetre als nostres fills l'orgull per ser depositaris i custodis d'aquest valuós patrimoni. Per això, és necessari desenvolupar les accions pedagògiques necessàries perquè els nostres centres educatius siguen un element bàsic per a fer realitat el coneixement i l'afecte cap al Palmerar per part dels més joves, de manera que es convertisca en un vertader recurs d'educació ambiental a l'abast de tots els il·licitans.

També volem consolidar un model de ciutat en què el Palmerar siga un element d'atracció turística de primer ordre. Les nostres palmes blanques, les que acompanyen el Misteri des del seu naixement, les que són part imprescindible del nostre Diumenge de Rams, que ja és Festa Turística d'Interés Internacional, s'uneixen a l'indubtable atractiu del Palmerar urbà per a convertir-se en un potencial turístic de primera magnitud que hem de fer valdre com una fortalesa per a la dinamització econòmica, com un element diversificador del sector serveis i com un excel·lent agent de promoció de la imatge de la nostra ciutat davant el món.

En definitiva, la declaració del Palmerar com a Patrimoni de la Humanitat suposa alhora una grandíssima oportunitat i un compromís col·lectiu. Amb la seua acceptació els il·licitans hem declarat davant el món que ens obliguem, gustosament, a cuidar i preservar el nostre Palmerar, a aprofitar l'enorme potencial que té com a llegat natural, com a recurs pedagògic, com a element de riquesa turística i, sobretot, com a nexe d'identitat cultural entre tots els il·licitans i com un llegat natural i cultural irrenunciable per al seu gaudi per les generacions futures.

Juan de Dios Navarro Caballero
Regidor de Medi Ambient i Palmerar

El Palmerar d'Elx: Arrels Profundes i Símbol Cultural

Reconegut com a Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO, el Palmerar no sols és aplaudit per la seua bellesa estètica i la seua enginyeria agrícola tradicional, sinó també com una viva expressió de la cultura local i mundial. La intricada xarxa de séquies i horts és un testimoniatge d'un antic sistema de gestió de l'aigua que perdura, romanent d'un coneixement que desafia el temps i la modernitat.

Però la vertadera riquesa del Palmerar no es mesura en el número de les seues palmes sinó en la seua integració en la vida d'Elx. Les festivitats com la representació del Misteri d'Elx, el Diumenge de Rams, els concerts a l'aire lliure i les exposicions artístiques que tenen lloc sota el seu recer són una fusió de tradició i avantguarda, que mostren al món com la cultura pot florir en la conservació del patrimoni.

Hui dia el Palmerar continua sent un centre de vida, un pilar que sosté l'economia local a través del turisme i l'agricultura i un recordatori que la sostenibilitat i el progrés poden caminar de la mà. És un desafiament que Elx assumeix amb orgull i dedicació, ja que entén que la vertadera modernitat resideix en l'equilibri amb el nostre llegat.

Elx es projecta cap avant de la mà del seu Palmerar, celebra la seua cultura única i perpetua el diàleg entre els seus antics ancestres i els somiadors del demà. En aquest encreuament de camins de temps i cultura, el Palmerar d'Elx continua sent el pulmó verd que respira vida en cada cantonada de la ciutat i en el cor de cada il·licità.

Continuant amb la narrativa vivent que es desplega entre les ombres del Palmerar, Elx s'hi veu a ella mateixa reflectida en el verd espill de les seues palmes. Cada pas entre els arbres és un viatge a través del temps, en el qual s'enllacen la modernitat amb la tradició, la ciència amb l'art, el treball amb la contemplació. El municipi il·licità, conscient de la joia que resideix al seu nucli urbà, no sols coexisteix amb aquest patrimoni sinó que el celebra, l'enriqueix amb la constant aportació de noves experiències i expressions culturals. Ací, la identitat d'Elx s'hi cultiva amb la mateixa diligència i passió que s'aplica a la cura de cada palmera, cada hort, cada sendera del vast laberint verd que dona vida a la ciutat.

D'altra banda, el desafiament contemporani de preservar un ecosistema tan singular i valuós com el Palmerar no és tasca menor. La urbanització creixent i els reptes ambientals globals plantegen amenaces que només poden ser enfrontades amb una visió proactiva i sostenible. S'hi fa imperatiu no sols mantindre les pràctiques d'irrigació i cultiu heretades de generacions passades, sinó també innovar amb tècniques i polítiques que asseguren la supervivència d'aquest oasi a l'urbs. Els programes educatius, les campanyes de sensibilització i les iniciatives de turisme responsable són clau per a fomentar un vincle resilient entre el Palmerar i aquells que el veneren. Només així s'assegura que aquesta herència viva continue creixent, en harmonia amb els avanços de la nostra era i com a símbol d'un futur sostenible.

La dualitat del Palmerar d'Elx com a relíquia del passat i recurs present és una crida a l'acció per a tots. Les palmeres, amb la seua majestuositat, no sols embelleixen la ciutat sinó que també la protegeixen, ja que actuen com a pulmons naturals que purifiquen l'aire i ofereixen una frescor necessària davant el clima mediterrani. La biodiversitat que alberguen aquestes plantacions històriques és un altre dels seus tresors inestimables, amb espècies de flora i fauna que converteixen el Palmerar en un laboratori natural per a l'educació i la ciència. És vital que la preservació del Palmerar es convertisca en un esforç conjunt que involucre investigadors, educadors, polítics i ciutadans i que cadascun aporte el seu gra d'arena per a protegir aquest patrimoni.

En definitiva, el Palmerar no és només un retall de la naturalesa dins d'un context urbà o un vestigi de la història d'Elx; és un ens viu i palpitant que inspira la seua comunitat. S'hi converteix en un escenari on cada esdeveniment cultural i cada celebració enforteix els llaços dels il·licitans amb la seua terra. El compromís amb la seua cura i promoció és un reflex de la consciència col·lectiva sobre la importància de salvaguardar no sols el medi ambient, sinó també les arrels que defineixen la singularitat d'un poble. El Palmerar d'Elx, amb les seues palmes alçades i la seua eterna joventut, s'erigeix en el monument natural que convoca la seua comunitat a mirar cap al futur amb esperança i determinació.

Irene Ruiz
Regidora de Cultura

EL PALMERAR D'ELX, PATRIMONI COMPARTIT

XXIII Aniversari de la Declaració del Palmerar com a Patrimoni de la Humanitat

Gregorio Alemañ García - *Gerent del Palmerar de l'Ajuntament d'Oriola*
Cap Secció de Patrimoni Cultural Ajuntament d'Elx

"El paisaje somos nosotros; el paisaje es nuestro espíritu, sus melancolías, sus placideces, sus anhelos, sus tártagos". (Azorín: Castilla, 1912).

En la XXIV reunió del Comité del Patrimoni Mundial celebrada a Cairns (Austràlia) del 27 de novembre al 2 de desembre de l'any 2000 (data d'inscripció), s'hi va decidir incloure el Palmerar d'Elx com a element del patrimoni cultural en la Llista del Patrimoni Mundial amb el número d'ordre 930, amb la denominació definitiva del "Palmerar d'Elx" i s'hi va simplificar el nom inicial de la candidatura, que era "El Palmerar d'Elx: un paisatge cultural heretat d'al-Àndalus" i així es va culminar amb èxit un llarg procés iniciat des de 1986.

El 30 de novembre de 2000, fa ja 23 anys, el Palmerar Històric d'Elx va ser declarat Patrimoni de la Humanitat per l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura (UNESCO), com a exemple únic de consolidació de les tècniques agrícoles àrabs al continent europeu, vigents encara després de més de deu segles des de la seua implantació.

La UNESCO reconeix així el Palmerar històric de la ciutat d'Elx, el seu "Valor Universal Excepcional" com un Paisatge Orgànic Continu, com a "patrimoni cultural", l'extraordinària importància cultural i natural del qual transcendeix les fronteres nacionals i cobra importància per a les generacions presents i esdevenidores de tota la humanitat. Hi destaquen els seus valors d'autenticitat i originalitat històrica, ja que es considerava que complia amb els criteris (ii) i (v), que han de seguir-se perquè un bé cultural puga ser inclòs en la Llista del Patrimoni Mundial.

Encara que la categoria de Paisatges Culturals s'incorpora com a tal en les Directrius Pràctiques del Comité del Patrimoni Mundial de desembre de 1992, el Palmerar d'Elx va ser inscrit amb la categoria de lloc, com a Lloc Històric, encara que ja en el document inicial d'avaluació de la seua candidatura (1998) era considerat com a merescut candidat a paisatge cultural evolutiu. Tal vegada és el moment, ara que es planteja la introducció en el marc normatiu patrimonial d'aquesta nova categoria, de sol·licitar l'adaptació del reconeixement com a Paisatge Cultural en comptes de Lloc Cultural, com a categoria més ajustada i d'acord amb les característiques particulars del bé reconegut.

L'actual Llei de protecció i promoció del Palmerar d'Elx (Llei 6/2021), declara el Palmerar d'Elx, com a bé d'interés cultural, en la seua categoria d'espai etnològic, el conjunt d'horts de palmeres del qual, sistema de reg i elements materials i immaterials, conformen un paisatge cultural i singular. Constitueix el palmerar més gran d'Europa i el primer espai d'origen agrícola declarat com a tal a Espanya.

Les peculiaritats més significatives que atorgaran aquest reconeixement són, el fet d'haver perdurat des del seu origen fins a l'actualitat preservant la seua tècnica i funcionalitat (durabilitat); la seua originalitat i autenticitat del seu sistema de reg i explotació que li atorguen un valor per damunt del valor econòmic que poguera suposar la mera producció agrícola (valor); i sobretot, el seu caràcter comunitari com a forma de vida peculiar que ha arribat a formar part comuna definitòria de la identitat de la ciutat.

A més, al marge de categories patrimonials, textos de protecció jurídica o normatives urbanístiques, que corren el risc de quedar en meres declaracions d'intencions, caldria destacar en aquest XXIII aniversari de la declaració del Palmerar com a Patrimoni de la Humanitat, el seu concepte més preceptiu i valoratiu com a identitat social de la població que el percep.

Parlar del Palmerar és parlar de territori i paisatge, però en essència, és referir-se a percepció, records, a construcció cultural, subjectivitat, i amb això a lloc viscut, tradicions, forma de vida i emocions. S'hi sobrepassa la visió teòrica, estàtica del mitjà i s'hi introdueix la interacció entre el natural i l'acció humana (Álvarez M., 2011, com es va citar en Sánchez G., 2012).

Les persones formen part del paisatge i són aquestes les que atorguen i són protagonistes dels valors que distingeixen el Palmerar, de manera directa, com a agents que creen i mantenen el paisatge, com a indirecta, com a usuaris i observadors, si bé, no sempre han tingut el reconeixement merescut d'acord amb la seua importància o s'ha descurat la transmissió dels valors que representen.

El Palmerar continua sent l'element més representatiu i identitari de la ciutat que ha perdurat més de dotze segles (s'estima estructurat en el segle VIII dC) i que constata la seua sostenibilitat fins als nostres dies, sobretot, per la seua acceptació i interiorització de la població que el considera com a una part més de la seua cultura, al marge de la seua productivitat econòmica.

La protecció i salvaguarda del Palmerar com a patrimoni compartit, necessita la corresponsabilitat entre les institucions (administracions), sector privat, agents directes i població local i és necessari potenciar la conscienciació, educació i difusió, dels valors que representa. De res serveix un desenvolupament teòric, protecció jurídica o urbanística, si la població, com a part del paisatge, no coneix, s'identifica, valora o està compromesa amb aquest.

La participació ciutadana en la salvaguarda del Palmerar, no és una qüestió patrimonial, sinó una qüestió de qualitat democràtica. És un dret i un deure a potenciar, necessari per a garantir la seua sostenibilitat i pervivència a noves generacions.

Recuperem el nostre passat per a mirar cap al futur

No se sap amb certesa quants segles té, però ha perdurat fins als nostres dies d'una forma excepcional, malgrat que no ha tingut, abans de la seua declaració com a Patrimoni Històric i fins a l'aprovació del Pla General d'Ordenació Urbana, la millor de les cures i protecció. Els àrabs sabien el que feien i aquell va ser un dels majors llegats que ens van deixar a la ciutat d'Oriola.

El Palmerar d'Oriola, amb una extensió superior als 600.000 metres quadrats, és considerat el segon més important d'Europa, si bé és únic al continent que es troba en un lloc privilegiat, a l'abric de la serra d'Oriola i de les muntanyes de Sant Miquel i Oriolet que conformen un paisatge únic.

Com deia, fins fa uns anys, aquesta joia del Mediterrani veia passar el temps sense que ningú la mirara amb els ulls que la va veure Miguel Hernández mentre passejava les seues cabres i que després va plasmar en els seus versos. Pocs, o almenys a mi m'ho va semblar, observaven el nostre Palmerar com el que és: un paratge singular que, si cert bé és que compta amb una protecció donada per la seua condició de Bé d'Interés Cultural (BIC), que continuarà fins a la seua protecció amb la complementació del BIC i amb l'aprovació del Pla Especial de Protecció, ha d'enfocar-se des del punt de vista patrimonial i mediambiental.

El Palmerar és, en realitat, un agroecosistema d'explotació intensiva (així va nàixer i es va desenvolupar) on els cultius s'han disposat en estrats verticals, és a dir, en diferents altures per a obtindre major rendiment i un òptim aprofitament de l'espai. El nivell inferior l'ocupaven, tradicionalment, el cànem, el cotó, l'alfals, el blat i algunes hortalisses. El nivell intermedi és el domini de fruiters com el magraner, olivera, figuera, ginjoler, morera i alguns cítrics, mentre que per damunt d'aquest arbratge apareix l'estrat superior dominant, que delimita tots els horts, i és el que realment ocupa la palmera datilera.

Aquest idíl·lic enclavament va arribar a comptar amb més de 30.000 palmeres, però moltes van acabar a la Costa Blava francesa quan estaven a punt de declarar-lo Paratge Pintoresc, cosa que, finalment, va ocórrer en 1963. Ara hi ha més de 10.000, però, abans

Recuperació del Palmerar i posada en valor

d'iniciar les actuacions, que ara comentaré, no arribava ni a les 9.000.

L'any 2019, una terrible DANA va arrasar moltes infraestructures d'Oriola, va destrossar el Palmerar, sobretot, el que fa referència a camins i a conduccions de reg.

Davant aquesta tràgica situació, s'hi va intentar, ràpidament, revertir aquesta situació. Diguem que s'hi va començar des del principi. En primer lloc, havíem de saber quantes palmeres teníem i comptar amb un Pla Director que marcara les accions futures al paratge.

Uns 9.000 exemplars teníem en 2020, dels quals més de 3.000 no eren de propietat municipal, la qual cosa no ens impedeix actuar en aquestes, ja que aprovem una ordenança de protecció de la palmera datilera que obliga els propietaris dels terrenys que estiguen dins del BIC a cuidar aquestes palmeres, sobretot, per a evitar la infecció de morrut i la propagació d'aquesta plaga. De totes aquestes, més d'una vintena són "selectes" o, cosa que és el mateix, destaquen per les seues especials característiques genètiques, qualitat dels seus fruits, port, morfologia, qualitat del pol·len, etc. i cadascuna d'aquestes té un nom; valguen com a exemple "Armengola, la Bolica, la Dorada o Teodomiro".

Posteriorment, amb Fons Europeus, s'ha realitzat una inversió que supera els dos milions d'euros. Es van dur a terme unes obres que van consistir en el condicionament de 17.000 metres quadrats de camins interiors, la construcció de carrils bici, la reconducció del regadiu tradicional, així com l'adequació de l'Escorrata, adequació de l'esbós, registre com a agent productor de palmeres, diverses jornades tècniques amb especial participació de la Càtedra Palmerar de la UMH i de la Direcció Territorial de Patrimoni de la Generalitat, recuperació dels pous de reg, adequació de l'Azarbe de La Fuente, publicacions, concursos de pintura, de fotografia, festivals musicals, concerts, mercats ambulants artesanals, entre altres actuacions. Posteriorment, es va recuperar la bassa tradicional de reg com a espai d'observació i descans al visitant.

A més, s'hi va alçar un Centre d'Interpretació, que rep, cada any, milers de visites i amb el qual es dona a conéixer tot el que poden trobar al Palmerar els turistes que fins allí s'acosten.

El manteniment i conservació del paratge, fins a la data, també s'està realitzant amb aquests diners procedents de Brussel·les i que té adjudicat l'empresa Actúa Servicios y Medio Ambiente.

El palmerar oriolà ara dona gust veure'l i admirar-lo. Compta amb més d'un miler d'exemplars de palmera datilera que fa tres anys i constitueix un vertader sistema d'explotació agrícola. S'han recuperat els cultius. Al seu interior es poden admirar les parcel·les de blat, alfals, plantacions d'oliveres, cotó, així com de diversos arbres fruiters. La fauna també és molt diversa. És molt fàcil veure esquirols, esplugabous, el blauet comú, tudons, perdius i escoltar el cant del xiulet real.

Encara que, sens dubte, una de les actuacions de major èxit ha sigut la creació de la marca Palmerar d'Oriola, i l'obtenció de productes del Palmerar: l'oli d'oliva verge extra i la producció de dàtils d'una exquisidesa significativa, que res ha d'envejar d'altres que fa molt de temps que estan en el mercat. De moment, del que es produeix en el BIC es comercialitza.

No acaben ací les actuacions. El Palmerar és un ens viu. Compta amb xarxa wifi, amb zona de descans i esplai, en aquest es desenvolupen tota mena d'activitats lúdiques i culturals i, en un futur, s'hi té previst que una zona siga per a pernoctació d'autocaravanes i per a acollir així un important nombre de turistes.

Al cap i a la fi, el Palmerar no pot ser entés com una part allunyada de la nostra ciutat, sinó que està integrada en aquesta i així ha de seguir, si bé volem que siga un lloc més lliure de gasos contaminants i, per això, insistirem en la necessitat de captar ajudes amb fons d'altres administracions i especialment de l'europea per al projecte de conversió en zona de vianants d'aquesta entrada d'Oriola.

El Palmerar d'Oriola és únic i així continuarem tractant-lo. L'Ajuntament d'Oriola ha de continuar impulsant la seua recuperació i no ha d'escatimar ni en la seua protecció ni en inversions tant materials com tècniques que milloren el major pulmó i uns dels majors patrimonis verds si no el més de la capital de la Vega Baixa.

Dámaso Antonio Aparicio García
Assessor del Palmerar de l'Ajuntament d'Oriola

EL PALMERAR COM A IDENTITAT DEL POBLE D'ELX

Dr. José Angel Pérez Alvarez
Catedràtic d'Universitat
Director Càtedra Palmerar d´Elx
Universitat Miguel Hernández d'Elx

Parlar del Palmerar d'Elx, és un gran honor, però també una gran responsabilitat. El fet de no ser il·licità de naixement, però sentir-me d'adopció, i sobretot un enamorat del Palmerar, potser em permet tindre una visió crítica però complementària d'aquest.

La formació científica fa que el fet de parlar de qualsevol tema, i més si és tan important com el palmerar il·licità, "el nostre Palmerar", es faça a consciència i per això, el primer que un ha de fer és conéixer el vertader significat de les paraules, per a evitar un ús inadequat d'aquestes. Així que, el primer pas per a entendre tot el que significa la paraula "identitat" s'ha d'encaminar cap al Diccionari de la Reial Acadèmia Espanyola (RAE); és ací on, en les seues accepcions 2, 3 i 4 es fa menció al seu significat com a : 2.- Conjunt de trets propis d'un individu o d'una col·lectivitat que els caracteritzen enfront dels altres; 3.- Consciència que una persona o col·lectivitat té de ser ella mateixa i diferent de les altres i 4.- Fet de ser algú o alguna cosa el mateix que s'hi suposa o s'hi busca.

És clar que el Palmerar il·licità imparteix característiques que s'ajusten als 3 punts descrits per la RAE. No totes les ciutats europees, espanyoles, valencianes i, fins i tot, alacantines compten amb un magnífic palmerar, que els imparteixen un caràcter propi a les seues gents i a la ciutat en ella mateixa i que són l'admiració dels visitants i que han de ser un orgull per als il·licitans de bressol i d'adopció. No obstant això, la identitat il·licitana no està associada únicament al palmerar, encara que ha de ser un dels seus pilars fonamentals, ja que, per sort, Elx compta amb una gran riquesa cultural, com ha reconegut també la UNESCO amb els seus altres patrimonis que potser, vist des de fora, poguera pensar-se que li resten força al Palmerar, el seu vaixell almirall, però no és així.

De vegades és difícil entendre la relació d'Elx amb el seu Palmerar, ja que "des de fora", sembla que la ciutat i els seus habitants viuen francament d'esquena a ell i al que representa. No obstant això, quan algú visita la ciutat, a més de la Festa (molt interioritzada i viscuda per la ciutadania) el Palmerar ix a relluir, però quan s'hi pregunten aspectes clau com ara el nombre de palmeres, varietats existents, o una cosa tan lògica com on puc comprar o provar plats elaborats amb els dàtils del Palmerar, la gent evadeix el dubte, s'emmudeix i la immensa majoria no sap què contestar. Aquest comportament general implica o ha implicat tota la societat il·licitana, tant la societat civil com les autoritats municipals, i els pocs que s'han preocupat a alertar d'aquest seriós problema (és el cas de la Càtedra Palmerar d´Elx de la UMH, entre altres), o bé no se'ls ha escoltat o pitjor, francament se'ls ha ignorat. No obstant això, la seua labor en pro del Palmerar ha sigut contínua per a recordar l'enorme pes que ha de tindre el palmerar en la identitat dels il·licitans.

La identitat és en ell mateix un concepte més complex, que igual que el Palmerar, estan units de manera indissoluble, ja que estan formats per factors o aspectes geogràfics, climàtics, socials, econòmics, religiosos i ideològics a més d'aspectes clau com l'alimentació i la gastronomia, sense oblidar les característiques etnobotàniques i agronòmiques tan especials del Palmerar ni d'altres aspectes com els mediambientals, culturals, antropològics, socials, religiosos, entre altres. Tots aquests conflueixen en el Palmerar, i és per això que s'hi pot considerar com un actor més, que dona significat a la idiosincràsia il·licitana. No obstant això, no s'ha d'oblidar, que l'educació i la comunicació dels valors que transmet el Palmerar és un tema primordial que no s'ha de descurar, perquè si no, en uns pocs anys, el Palmerar, no representarà res en la societat il·licitana, o com a molt, serà un parc ("els Horts") o el que seria pitjor, una simple atracció turística i perdria tots els valors pels quals va ser declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO. La comunicació dels valors (tangibles i intangibles) que representa el palmerar és un tema de vital importància que, com a societat, s'ha de tindre molt en compte, ja que, com a tal, correspon establir, mantindre i transmetre, en les seues diferents facetes, aquells aspectes associats al Palmerar; tot això a través de l'educació, l'art, la cultura, la gastronomia, l'alimentació, el medi ambient i, fins i tot, la ciència i la tecnologia.

El palmerar és un símbol d'una cultura, de la seua gent i del medi ambient, on es produeix i representa una via per a atorgar valor turístic a l'entorn i que considera tant el paisatge, la cultura associada al palmerar (ofici de palmerer, l'artesania de la palma blanca, el dàtil i indústries associades a aquest), la gastronomia tradicional i la nova cuina. En aquest sentit, l'autenticitat dels aliments elaborats amb dàtil il·licità és molt important,ya que contribuye a la producción y consumo de experiencias sostenibles. En aquest últim punt és difícil trobar a Elx una experiència gastronòmica amb dàtil il·licità. S'hi compten amb els dits de les mans els establiments que utilitzen dàtil del nostre Palmerar en les seues cartes i així el publiciten.

Un exemple clar de la identitat il·licitana associada als valors del Palmerar es pot explicar i resumir fàcilment amb una tradició "la proverbial hospitalitat il·licitana i el dàtil". A saber, antigament quan s'hi visitava una família, l'amfitriona unes hores abans del menjar, servia uns 3-4 dàtils il·licitans, molt ben presentats, amb uns gots d'aigua fresca, mentre s'hi xarrava amigablement al saló "posant-se al dia". Durant aquest període de "repòs" i d'intercanvi social, l'aigua feia que la fibra del dàtil s'unflara i augmentara el volum dels dàtils a l'estómac, cosa que augmentava la sacietat, prèvia al menjar principal. Durant el menjar, la ingesta d'aliments era menor, aspecte que els amfitrions sabien per endavant i reduïen la quantitat en els plats, per a evitar el desaprofitament alimentari, sense que el convidat sentira que havia menjat menys, al contrari, eixia molt "ben menjat" perquè se sentia assaciat, cosa que, en aquella època era considerat "un excel·lent amfitrió". És per això que s'hi deia que "de cap casa il·licitana s'eixia amb fam". Aquesta relació entre el dàtil il·licità, els bons costums, l'economia, la sostenibilitat i la nutrició, està en franca reculada i en opinió de qui subscriu, hauria de recuperar-se i d'aplicar-se en altres entorns com ara l'hoteler com a símbol de la proverbial hospitalitat il·licitana als hostes en la seua visita a la nostra ciutat, per a complir així doble paper: el social i el turístic en donar a conéixer les nostres joies del palmerar, els seus dàtils, que estan molt ben representats en el secret millor guardat dels dàtils il·licitans, la varietat confitera. Aquesta varietat de dàtil és "el secret millor guardat" o "la joia amagada del palmerar".

El dàtil confiter és una varietat única al món per les seues especials qualitats nutritives (és la varietat amb major contingut en potassi, de totes les varietats comercials de dàtils, amb unes excel·lents propietats antihipertensives, antioxidants i antimicrobianes, entre altres) que defineix molt bé la identitat il·licitana i és només una de les 200000 varietats existents al Palmerar d´Elx, per la qual cosa cal preguntar-se, quines altres sorpreses ofereix aquesta diversitat genètica que representa el Palmerar il·licità?

És hora de prendre consciència que el Palmerar d'Elx forma part del nostre ésser, de la nostra identitat, que sense ell deixem una part de la nostra forma de vida, de la nostra salvaguarda contra el canvi climàtic i la protecció dels nostres sòls davant la desertificació. El nostre Palmerar és font de riquesa sense explotar en ser un dels de major biodiversitat genètica del món, amb més de 200.000 palmeres datileres (Phoenix dactylifera, L) diferents(moltes d'aquestes fins i tot sense caracteritzar, explorar i explotar) que ens permetria crear indústries agroalimentàries i biotecnològiques per a la comercialització

dels dàtils, el desenvolupament d'aliments amb dàtil i l'obtenció d'extractes amb aplicacions sanitàries a partir del dàtil (és el recurs alimentari més infravalorat i infrautilitzat de tota Europa), de font d'inspiració per a l'art, la cultura, la gastronomia, la indústria tèxtil, química i cosmètica, entre altres. És hora de desenvolupar l'enorme riquesa que suposa el Palmerar. Si explotem de forma adequada aquest gran recurs, millorem el nostre Entorn Social i el Benestar (físic i psíquic) de la població, permetem complir els Objectius del Desenvolupament Sostenible (ODS) de l'ONU i fomentem així l'Economia Circular, alhora que reforcem la nostra identitat en veure i sentir que el Palmerar millora la nostra qualitat de vida que, encara que sempre ho ha fet, potser la població ha perdut la consciència d'això.

EL PALMERAR I LA FORMACIÓ PROFESSIONAL

Autors:
Pedro Jurado Martín (Professor d'Agrària del CIPFP La Torreta)
José Andrés Gutiérrez Menargues (Director CIPFP La Torreta)

El Palmerar d'Elx: Un Patrimoni Cultural i una Font d'Aprenentatge

El Palmerar d'Elx, situat a la província d'Alacant, Espanya, és un dels tresors naturals i culturals més emblemàtics del país. Aquest bell oasi de palmeres data de l'època dels àrabs i ha influït en la vida i la formació de generacions d'il·licitans, així com en l'educació i les oportunitats professionals que ofereix als habitants locals i del seu entorn d'influència.

El Palmerar d'Elx és, abans de res, un patrimoni cultural vinculat a pràctiques agrícoles. En 2000, la UNESCO el va declarar Patrimoni de la Humanitat i va reconéixer la seua importància històrica i l'harmonia entre la naturalesa i la cultura. Amb més de 200,000 palmeres, algunes de les quals tenen segles d'antiguitat, és el palmerar més gran d'Europa i un testimoniatge de la influència àrab a la regió. Els horts són sistemes agrícoles que transformen el paisatge natural en un altre modelatge per l'ésser humà per a garantir la seua supervivència segons els recursos disponibles. Aquestes pràctiques agrícoles acaben generant un coneixement que estructura la cultura de la població assentada al territori, que desenvolupa unes particularitats culturals pròpies i úniques i que, a més, permet la seua transferència a altres territoris amb característiques similars. És el cas del palmerar, que sota el domini musulmà va transferir tècniques agrícoles procedents del nord d'Àfrica (ruta de les caravanes) al que era l'Elx de llavors i després, una vegada repoblat amb cristians, aquests coneixements es van transferir a altres llocs del continent americà.

L'Educació a través del Palmerar

El Palmerar no sols és un lloc bell, sinó també un recurs educatiu inavaluable. Per a molts estudiants locals, les visites escolars al Palmerar són una experiència enriquidora que els permet aprendre sobre botànica, història, agricultura i sostenibilitat. Els docents utilitzen el Palmerar com a aula a l'aire lliure i ensenyen als estudiants la importància de la conservació i la preservació de la biodiversitat.

Formació Professional i Sostenibilitat

El Palmerar també exerceix un paper important en la formació professional. L'agricultura de palmera datilera és una activitat tradicional a la regió i proporciona ocupació a moltes persones. Els coneixements transmesos de generació en generació sobre el cultiu de palmeres, producció de palma blanca i la producció de dàtils són fonamentals per a l'economia local, no tant pel seu pes específic comparat amb altres sectors productius com el calçat o el viverisme, sinó per l'oportunitat de diversificació econòmica que suposa el palmerar, tant en termes agrícoles com alimentaris. Un cultiu adaptat a les noves condicions canviants del clima que ofereix un producte, el dàtil, sa i equilibrat, tant en el seu ús directe en gastronomia com subproducte en la indústria alimentària, tal com demostren els últims estudis publicats per la Càtedra del Palmerar de la Universitat Miguel Hernández.

A més, en un món cada vegada més enfocat en la sostenibilitat, el Palmerar d'Elx es converteix en un model a seguir. Els professionals relacionats amb la gestió mediambiental, l'agricultura sostenible i el turisme ecològic troben oportunitats de formació i ocupació en aquesta àrea única.

El Futur de la Formació i el Palmerar

A mesura que la consciència ambiental i la necessitat de preservar el nostre patrimoni cultural continuen creixent, el Palmerar d'Elx serà fonamental en l'educació i la formació professional de les futures generacions. Aquest oasi de coneixement i sostenibilitat és una font inesgotable d'aprenentatge i desenvolupament per a la comunitat local i un exemple inspirador per al món sencer.

El Ministeri d'Educació i Formació Professional va publicar el passat 9 de novembre en el BOE (Reial decret 883/2022, de 18 d'octubre) la qualificació professional de nivell 2 de CULTIU I TREBALLS EN PALMERES, que va suposar la culminació a una iniciativa que va sorgir fa 5 anys des del nostre centre, i posteriorment, al treball desenvolupat durant 2 anys per la Direcció General de Qualificacions Professionals de la Comunitat Valenciana i un equip de treball de 12 persones format per docents del CIPFP LA TORRETA, experts de diferents organitzacions del sector i de l'Institut Nacional de Qualificacions Professionals del Ministeri d'Educació i Formació Professional.

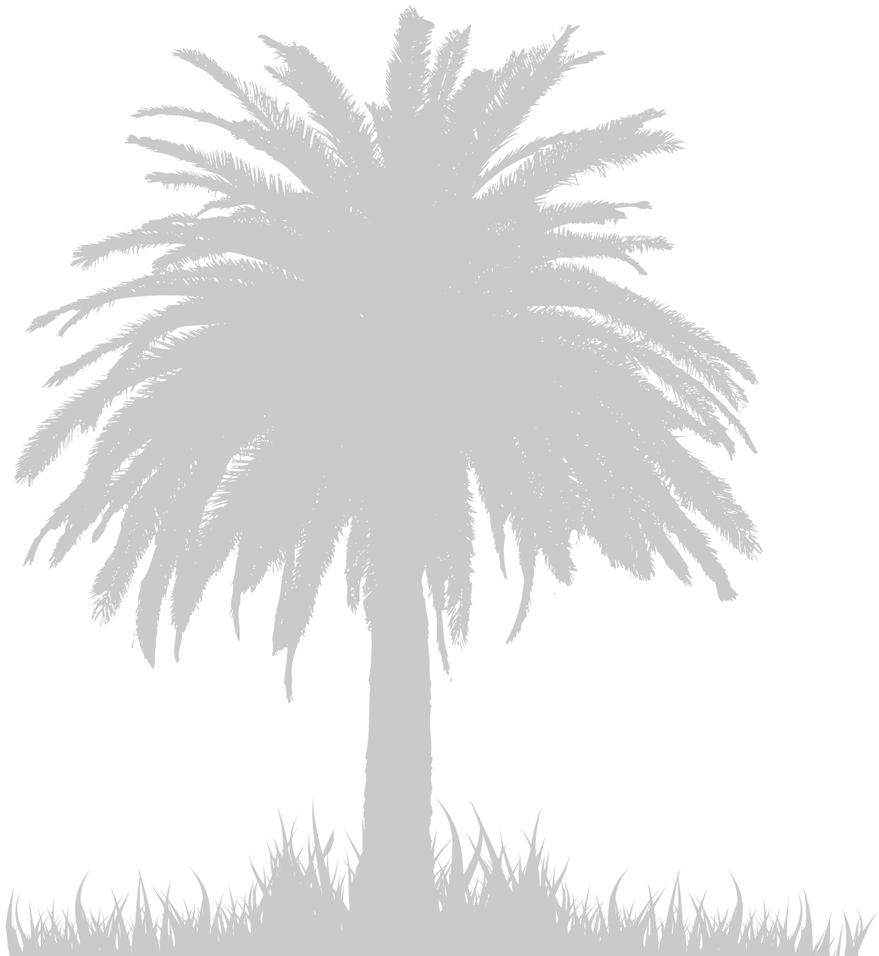
Amb aquesta qualificació s'aconsegueix el reconeixement a la històrica demanda de l'ofici tradicional de palmerer a la ciutat d'Elx.

A partir d'ara comença la següent fase: dissenyar la formació reglada que permeta aconseguir aquesta qualificació professional. El CIPFP LA TORRETA, com a centre de referència de la Formació Professional a la nostra comarca, sol·licitarà a la DG de Formació Professional i Ensenyaments de Règim Especial participar en el disseny d'aquesta.

A Elx, s'hi dona una oportunitat única de formació professional, fins i tot amb perspectiva internacional. Igual que abans vam ser aquest nexe que va permetre transferir una forma d'aprofitament agrícola sostenible entre orient i occident, ara es podria reproduir aquest model de transferència. Tenim la tecnologia i el desenvolupament formatiu del qual manquen importants zones del nord d'Àfrica i, al mateix temps, som l'únic país europeu amb els recursos necessaris per a, no sols fer valdre, sinó, a més, obtindre un aprofitament econòmic d'això i replicar models empresarials rendibles a altres llocs.

En resum, el Palmerar d'Elx no sols és un tresor natural i cultural, sinó també un recurs educatiu i professional vital per a la regió. La seua capacitat per a ensenyar sobre la història, la naturalesa i la sostenibilitat, i proporcionar oportunitats d'ocupació, el converteixen en un actiu inavaluable per a l'educació i la formació a Elx i més enllà.

LA IDENTITAT D'UN POBLE

Adrià i la seua dona Clàudia tornen a casa -viuen a Illice- en el seu carro tirat per cavalls des del Portus Illicitanus, hui, l'actual Santa Pola. És prop del migdia i acaben de comprar: oli, blat i unes arroves de vi. També han comprat un parell de grapats de dàtils, un capritx de Clàudia que Adrià complau gustosament cada vegada que van al mercat Fenici, com el que ara hi ha muntat amb l'arribada fa dos setmanes de l'últim vaixell fenici procedent del mediterrani oriental. Aquests fruits són grans i estan arrugats com passes, però estan deliciosos, a més porten premi en el seu interior. Una llavor promet el comensal algun dia una planta que produïsca els mateixos fruits.

Al paisatge semidesèrtic i polsós d'Illice no hi ha palmeres, excepte alguns grups aïllats prop d'algunes cases, aquests són exemplars sense podar i molts d'aquests, ni tan sols produeixen dàtils. Aquestes palmeres són les nascudes dels ossos que van plantar aquells que van comprar anys arrere els mateixos dàtils que Clàudia i Adrià van comprar la setmana passada. Aquells compradors de llavors van pensar ingènuament que, si plantaven aquestes llavors, tindrien algun dia aquells fruits meravellosos.

Han passat diversos segles des de llavors i hui, Abdel Husseini de 63 anys pare de 4 fills, està acabant, amb ajuda de la seua arada i amb el "tir" del seu mul, el tahuí* d'una de les parcel·les del seu ordenat hort de palmeres que compta amb una extensió de 700m. El cel amb els seus ocres i les seues taronges anuncia que està vesprejant i Abdel ha de concloure la faena que va començar amb la resplendor de l'alba.

La primavera que ve, plantarà en aquesta mateixa parcel·la alfals per als seus conills i les seues mules, però ara estem a l'octubre i Abdel ha preparat la terra perquè descanse, perquè passe tot l'hivern orejant-se.

El que Abdel anomena "tahuí", hui el coneixem amb el nom de tafulla. En aquella època els agricultors feien referència a un "tahuí" quan parlaven de jornades senceres, en les quals totes les hores de treball només donaven per a treballar uns 700 m d'extensió de terra llaurada al dia.

L'hort d'Abdel té una superfície total de 10 tafulles en les diferents parcel·les de l'hort. Aquestes són quadrícules rectangulars pegades les unes a les altres. Els cultius van girant en aquestes segons les estacions de l'any. El passat estiu, va collir avena en unes parcel·les, i en unes altres, va collir una varietat de blat resistent a l'aigua salobre, procedent del Vinalopó amb la qual Abdel rega les seues palmeres i els seus cultius.

Aquests grans els va sembrar la passada primavera aprofitant les escasses pluges de finals de febrer i va completar així el cultiu amb un sol reg que arriba al seu hort des d'un ramal secundari de la séquia de Candalix, una de les majors del poble d'Illice. L'aigua de reg ja circula mansament per rierols fets a mà que van pel perímetre de les parcel·les i al seu pas rega les palmeres. Després inundarà la parcel·la per a regar el cultiu principal i d'aquesta aigua també beuran les palmeres de nou.

Els seus besavis, Almohades d'origen Berber, van participar en la construcció d'aquesta séquia i els seus rebesavis, al seu torn, van construir la presa del riu Vinalopó, que va donar origen al Pantà, a uns 5 km aigües amunt del poble. Gràcies a aquesta obra d'enginyeria, l'hort d'Abdel és un dels més de 200 horts de palmeres que es mantenen gràcies a l'aigua domesticada del riu Vinalopó i que donen forma, d'aquesta manera, a un immens cinturó verd de diversos quilòmetres de perímetre i altres punts d'ample, una vertadera fortalesa vegetal que envolta el xicotet poble al qual els romans van anomenar "Illice Colonia Augusta Iulia" i que anomenen criden Ilche. Estem l'any 1023 d. de C.

Comença a bufar el mestral -vent del nord-oest- anuncia canvi d'estació perquè l'ambient ja refresca, però dins de l'hort, Abdel no tem ni a aquest vent ni a les possibles gelades de l'hivern, els seus animals, els seus cultius, la seua casa -alçada al centre de l'hort- i la seua família estan segurs, una barrera de palmeres -xicotetes, mitjanes i grans- plantades al perímetre de cada parcel·la, protegeixen en superposició de murs vegetals, tot el perímetre de la seua propietat i totes i cadascuna de les parcel·les cultivades.

Igual passa a l'estiu, dins de l'hort hi ha un microclima gràcies a les palmeres, que abriguen i suavitzen amb la seua ombra i amb les seues fulles, la temperatura interior. Els cultius de l'hort creixen com mai el farien fora de la protecció d'aquest.

És temps de dàtils, algunes palmeres de l'hort -només les femelles - els tenen ja madurs. La majoria són xicotets i amargs, l'os ocupa quasi tota la baia però això no els importa a les cabres i als corders del seu xicotet ramat que els devoren com si es tractara de llepolies. Quan no hi ha dàtils, aquests animals repassen la mala herba dels corriols de les séquies i els marges dels bancals de voltant. Allí té el nostre protagonista plantats també alguns magraners, ametlers i garroferes, arbres de secà que amb els seus fruits complementaran l'alimentació del seu bestiar que després li donarà llet, llana i carn. Les gallines que ronden per tota la propietat i els ous que aquestes posen, completaran la dieta a tota família. És un sistema agrícola d'oasi, és un sistema agrícola sostenible.

Estem l'any 2023. Jaume Miralles és un home de 72 anys, jubilat, nascut a la Baia. Allí va créixer i va passar gran part de la seua vida fins que es va mudar a la ciutat fa 30 anys per a treballar en una fàbrica de calçat. La faeneta no era suficient per a viure i des de llavors viu al barri d'Altabix. Jaume, des que es va jubilar farà uns 9 anys, acudeix diàriament a cuidar de la seua horta en una xicoteta parcel·la de tot just 200 m quadrats a l'hort de la Cuerna, un hort de palmeres convertit hui en hort urbà. Allí cultiva tota mena d'hortalisses que avantpassats com Abdel mai van arribar a conéixer (pimentons, cogombres, albergínies…), fins i tot alguna planta aromàtica i medicinal, però és de les tomaques, del que Jaume està més orgullós. A vegades, els dissabtes, li acompanya un dels seus 4 nets, Pasqualín de 6 anys, que, emocionat, li dona suport en la collita de cada setmana i fins i tot l'ajuda també a llevar algunes de les males herbes que creixen entre les plantes. El reg de l'horta es fa per degoteig; al mateix temps que reguen els seus cultius, s'hi reguen també les palmeres de l'hort; de manera ocasional, s'usa la séquia tradicional tal com ho feia Abdel, encara que ens sorprenga, la séquia de Candalix continua funcionant, mil anys després!

Jaume és un home feliç, dins de l'hort no passen les hores ni passen els dies. Els seus records van des de la infància rondant per altres horts de palmeres, fins a la seua joventut treballant en el que sempre va ser la seua professió, agricultor. Hui gaudeix d'una vida tranquil·la i de la seua merescuda jubilació.

ELS VALORS ECOSISTÈMICS DELS HORTS DE PALMERES

L'actual ciutat d'Elx s'acosta als 250.000 habitants i supera els 326 km quadrats d'extensió. Aquell cinturó vegetal que envoltava el xicotet llogaret on vivia Abdel, ha sigut literalment engolit per l'asfalt i el formigó. Les palmeres no es planten ja als horts, ara es col·loquen a les avingudes, bulevards, mitjanes dels vials d'accés a la ciutat i en xicotets parterres. Fins i tot al camp d'Elx hi ha noves espècies de palmeres que es cultiven per als parcs i jardins de tota Europa, a més aquests exemplars fins i tot competeixen amb les palmeres vilatanes per a protagonitzar el vespre més bell que mai hages pogut visualitzar. Els vells horts del nucli urbà són hui, la seua majoria, xicotets parcs. Uns van ser jardins del passat gloriós, símbol d'aquella la nostra ciutat, uns altres s'han transformat per a un ús social més modern, com els que podem observar en molts col·legis, al Conservatori de Música, al Parc Infantil de Trànsit, o fins i tot al Parc Esportiu, entre altres.

Jaume i Abdel són dos il·licitans que viuen apegats a les palmeres, aquestes són la seua identitat, aquestes són el seu manteniment i en aquestes han invertit el millor de les seues vides. Hui els horts de palmeres del nostre "poble" tenen el futur esperançador de poder acollir molts "Jaumes" i a molts "Pasqualins", com ara molts altres il·licitans que cuiden de les seues xicotetes parcel·les i així cuiden alhora de les palmeres del nostre Patrimoni de la Humanitat.

*Tahuí: Paraula àrab per a referir-se a llaurar la terra, el significat de la qual és airejar.

Santiago Orts
Biòleg

Els horts de palmeres són una adaptació agrosistèmica que permet cultivar productes d'horta en un territori àrid com el nostre, amb sòls pobres i salins, i amb aigües escasses i igualment salines. Això es va posar de manifest des de la colonització andalusí a l'Alta Edat Mitjana; i degué ser tan gran l'interès econòmic i social d'aquests horts que varen superar el gran impacte que va suposar la conquesta cristiana. Un model agrícola que va constituir la base del sistema productiu de la ciutat al llarg d'un mil·lenni, fins que -per diferents motius- va entrar en crisi al segle XX.

Tanmateix però, els valors dels horts com a sistema agrícola segueixen intactes en l'actualitat i, a més, ara han adquirit nous valors poc apreciats en el passat. És el cas dels valors culturals reconeguts per la UNESCO com a Patrimoni Mundial; i és el cas també dels serveis ecosistèmics que proporcionen el horts. En aquest article me centraré en els serveis ecosistèmics dels horts; que podem definir com aquells beneficis que l'ecosistema agrícola dels horts aporta a la ciutat i que milloren la salut, l'economia i la qualitat de vida de les persones. Són beneficis econòmics i ambientals que deriven del propi funcionament dels horts com a tals.

És el cas dels anomenats **serveis d'aprovisionament,** que fan referència a la producció de matèries primeres com aliments i fibres vegetals. El potencial agrícola dels horts -com hem dit- segueix intacte; i si bé és cert que hui dia no seria possible cultivar-los com se feia en el passat, no és menys cert que actualment hi ha diferents formes de cultivar-los que són viables en el context actual; i que ens permetrien aprofitar uns horts que ara mateix tenim en guaret, i són costosos de mantenir. El mateix podríem dir de l'aprofitament de les palmes i la resta de productes de la palmera. No podem entrar a descriure això en un article tan breu com aquest, però en podem parlar a fons si algú te interès en trobar viabilitat al palmerar.

Tan sols afegir en este punt, que els horts foren creats per a ser cultivats i mantinguts; i que si se deixen de cultivar, deixen de tindre sentit i estan abocats a la seua desaparició. L'aprofitament dels recursos agropecuaris dels horts pot generar ingressos hui dia, però més important que aquests ingressos és el fet que el cultiu agrícola dels horts ens ajuda a la seua conservació i manteniment, al temps que ens proporciona la resta de beneficis ecosistèmics que descriuré a continuació. D'altra banda, hem de ser molt conscients de que pretendre fer passar els horts en guaret actuals, pel Patrimoni de la Humanitat reconegut per la UNESCO, no deixa de ser un engany. Una estafa als nostres conciutadans i als nostres visitants.

Els horts ens proporcionen també **serveis de regulació** que deriven de les funcions clau d'aquest ecosistema agrícola, i ajuden a reduir o corregir determinats impactes de l'activitat humana. És el cas de la captura i l'emmagatzemament de diòxid de carboni. En un estudi realitzat a la UMH d'Elx s'ha comprovat que el palmerar, en guaret, te una capacitat d'absorció de CO2 similar a la de les grans masses forestals. A això cal sumar la capacitat d'absorció de CO2 dels cultius realitzats de manera sostenible, amb bones pràctiques agrícoles. Així doncs, els horts de palmeres, ben gestionats i amb els conreus pertinents, constituirien un important embornal de CO2; amb l'interès que podria arribar a tindre això per a la ciutat a l'hora de compensar emissions. Cal destacar també entre aquests serveis de regulació, el paper dels horts en la regulació del cicle de l'aigua, facilitant la infiltració d'aquesta en el subsol, protegint front a avingudes i inundacions, i afavorint la recàrrega dels aqüífers.

Els horts també ens proporcionen **serveis ecosistèmics de reforç i suport** que són serveis bàsics que fomenten processos naturals que afavoreixen la vida i el benestar de les persones i la mateixa productivitat dels horts. Així, els horts generen beneficis com ara la producció d'oxigen o la precipitació de les partícules de pols atmosfèric suspeses en l'aire que respirem. Un aire que cada dia és de pitjor qualitat segons ens adverteix l'OMS; i que bona part dels seus efectes nocius és deguda a les partícules que porta en suspensió, que suposen un greu risc per a les nostres vies respiratòries i la nostra salut.

És molt important també el paper dels horts en la gènesi d'un microclima que suavitza l'aridesa i fa més habitable la ciutat i el territori; repercutint sobre la salut, la qualitat de vida i la creativitat de les persones. En un estudi recent publicat a la prestigiosa revista biomèdica The Lancet, sobre la mortalitat en les ciutats europees de més de 100.000 habitants, atribuïble a la manca d'espais verds, Elx figura com la ciutat europea amb menor mortalitat atribuïble a aquest factor. Segons aquest estudi, Elx és la ciutat més saludable d'Europa degut a la proximitat d'un espai verd al domicili de cada ciutadà; i això ho aconsegueix gràcies als horts de palmeres.

Entre aquests serveis de recolzament i suport, és fonamental el foment de la biodiversitat que porten a terme els horts. La diversitat d'espècies, ecològica i genètica que atresora el nostre palmerar és extraordinària; i s'incrementaria molt més si els horst estigueren cultivats. Això és un fet molt rellevant, perquè ara mateix patim una pèrdua accelerada de biodiversitat que, a escala global, representa un problema més greu que el canvi climàtic; perquè de la biodiversitat depèn -directament- la salut dels nostres ecosistemes, la nostra agricultura i molts sistemes productius i, fins i tot, la nostra salut i la nostra supervivència com espècie.

Finalment, els **serveis culturals** *són beneficis relacionats amb l'oci, la qualitat de vida, la gènesi d'un paisatge singular i la cultura en general.* Els horts de palmeres cultivats generen

un paisatge cultural característic i únic pels seus valors intrínsecs. Valors com la t*ransferència cultural que representen,* d'Àfrica a Europa i de la cultura andalusí a la cristiana. O com la *representativitat de la seua tipologia agrosistèmica* -l'agricultura d'oasi- lligada al saber fer d'una comunitat que els ha creat, els ha explotat i els ha mantingut funcionals al llarg del temps, transmetent aquesta cultura de generació en generació. O valors com la *significació territorial* d'esta agricultura d'oasi en el context europeu. Un paisatge singular i autèntic, d'alt valor cultural, històric, ambiental i paisatgístic, en ple centre de la ciutat, i que ha estat reconegut com a Patrimoni de la Humanitat.

El principi bàsic en conservació del patrimoni que afirma que *per poder conservar qualsevol patrimoni, aquest ha d'estar viu i actiu*, te un especial sentit en el cas dels horts. Perquè per a poder conservar-los, aquests han de continuar sent el que sempre han estat: un sistema d'agricultura d'oasi. Cultivar els horts és potenciar el seu patrimoni cultural i potenciar també la seua producció de recursos i el seu paper ambiental i social; així com el seu paper com atractiu turístic i com a motor del desenvolupament econòmic.

Finalment i en aquest context, hauríem de reflexionar sobre el fet que a Elx s'han transformat horts de palmeres en jardins aliens a la tradició històrica i cultural de la ciutat, que no tenen l'autenticitat i els valors culturals que si que tenen els horts de palmeres. Aquests jardins, a l'hora d'atraure visitants, difícilment podran competir amb jardins genuïns i autèntics d'altres ciutats. En canvi, un espai agrícola amb el valor patrimonial i històric dels nostres horts, no el tenen moltes ciutats arreu del món. Un espai singular i autèntic que, ben gestionat i ben promocionat, si que potenciaria la imatge de la ciutat i actuaria com un vertader reclam per a l'atracció de visitants, al temps que promouria també les activitats econòmiques i la salut i la qualitat de vida de la ciutadania. Més encara si tinguérem l'encert de saber enriquir aquest espai genuí amb creacions artístiques i culturals respectuoses amb l'entorn i d'alt valor afegit.

Vicent Miquel Sansano Belso
Biòleg.

Ajuntament d'Elx

EL PALMERAR, SENYAL D'IDENTITAT D'ELX

A Elx naixem i vivim envoltats de palmeres, ens acompanyen durant totes les etapes de la nostra vida, però, ens adonem del privilegi i de l'excepcionalitat de viure enmig d'un oasi de palmeres? Ens sentim els il·licitans i les il·licitanes veritablement implicats en la seua conservació o valorem realment la seua importància?

Per a fer-nos una idea del que el Palmerar d'Elx representa podrien citar-se algunes dades: la seua extensió abasta unes 500 hectàrees al municipi. El nombre d'exemplars supera els 200.000, és el palmerar més important d'Europa i es conserven encara els coneixements, sabers, tradicions i pràctiques lligades al cultiu de la palmera.

La seua expansió i, en bona part, la seua configuració actual data dels segles VIII i IX amb la creació, per part dels musulmans, de la medina d'Ils, origen històric de l'actual ciutat d'Elx. L'aprofitament del riu Vinalopó per al reg i la parcel·lació ortogonal per a ús agrícola del palmerar, mitjançant la plantació d'arbres i cultius per a la subsistència de la població i la creació de riquesa, estan en l'origen dels actuals horts que, en gran manera, encara poden contemplar-se a Elx.

I això ha sigut possible perquè aquella estructura, creada a semblança de la cultura de l'oasi islàmic del nord d'Àfrica, és la que ha permés aprofitar un espai àrid i amb escassetat de recursos hídrics per a permetre que la nostra població s'assentara i progressara des de la seua creació.

El respecte i manteniment d'aquests usos i estructura és el que va determinar que, l'any 2000, la UNESCO, declarara Patrimoni de la Humanitat el Palmerar d'Elx. Es compleixen ara, per tant, 23 anys des que es va produir aquesta declaració.

Encara que la realitat de l'Elx actual ha canviat moltíssim en aquests últims anys, ha arribat a més de 235.000 habitants i ha deixat de ser aquella ciutat lligada al sector agrícola dels seus inicis per a ser una urbs multifuncional en la qual la indústria i els serveis suposen les activitats més importants, és cert que el pes de l'agricultura continua sent important gràcies a l'enorme terme municipal que té, i on el Palmerar continua representant un valor molt important, tant paisatgístic com cultural, malgrat que s'haja perdut molt del seu valor econòmic com a cultiu.

Tot això configura que el Palmerar d'Elx constituïsca un element fonamental en la identitat de la població. Quan es parla de palmeres, a Espanya, sempre és Elx la referència. La seua presència per tot el terme i, especialment, al nucli urbà, faciliten aquesta simbiosi. Malgrat que és un element escassament promocionat, la seua bellesa i estructura causen admiració en tots els visitants i han sigut sempre un motiu d'orgull per als il·licitans.

No obstant això, no és del tot satisfactòria la situació actual del Palmerar i necessita millores. La nova Llei del Palmerar, aprovada en 2021, va obrir la porta a l'esperança que tot això es poguera començar a revertir. Lamentablement, la seua posada en marxa ha sigut oblidada per les institucions. Els seus òrgans de gestió i participació no s'han posat en marxa encara (excepció feta per a fer-se una foto), el finançament autonòmic no arriba prou, etc.

Si volem que Elx continue tenint un Palmerar del qual sentir-se orgullós, i que continue sent un senyal d'identitat fonamental il·licitana cal cuidar-lo més. Fa falta més personal i mitjans materials per al seu manteniment. Que es regue més i amb millor aigua. Que es renoven exemplars (actualment està molt envellit). Que s'acaben les pressions urbanístiques, etc. Tot això és possible, només fa falta que les institucions li presten més atenció. L'interés de la Conselleria de Cultura, a qui li correspon vetlar per aquest, ha sigut fins ara molt escàs. Sembla que Elx està molt lluny de València. I l'Ajuntament ha, d'una banda, exigir a Conselleria que complisca amb les seues obligacions pel que fa al Palmerar i, per una altra, comprometre recursos i voluntat política per a protegir i millorar el Palmerar.

Però a més de tot això, el Palmerar només romandrà si entre tots el mantenim "viu". Els horts del Palmerar són de palmeres, però són horts i, per tant, han d'estar cultivats com així ha sigut al llarg de la història. Cal buscar i donar suport a propostes emprenedores de gestió agrària dels horts, públiques i privades, en benefici del Palmerar i en concordança amb els criteris d'autenticitat de la seua declaració de patrimoni mundial UNESCO. Abundar en la idea del Palmerar com a paisatge relicte (fossilitzat) no és més que emprendre el camí de la seua pròxima desaparició.

Fa ja uns quants anys, a principis dels noranta, l'Ajuntament d'Elx va organitzar una campanya de promoció del Palmerar sobre el lema "T'imagines Elx sense palmeres?" Es tractava fer valdre el Palmerar entre els il·licitans i les il·licitanes apel·lant, simplement a una qüestió d'identitat. Aquesta pregunta, que va escandalitzar molta gent, alertava també que el Palmerar és fràgil, molt fràgil, malgrat que ens semble el contrari. La identitat patrimonial només es construeix i reconstrueix si la comunitat, si els veïns d'Elx, coneixen el seu Palmerar i el gaudeixen, si saben dels perills que l'aguaiten, dels beneficis que ens pot proporcionar, però també del que li falta; si des de les institucions i des dels col·lectius es comença, entre altres, amb una tasca de pedagogia molt necessària. Si no, el Palmerar anirà desapareixent i ens quedarà només una imatge complaent, heretada de les antigues fotografies del segle XIX.

Des de VOLEM PALMERAR reiterem el nostre desig de col·laborar amb les institucions en pro del Palmerar. Volem que s'hi tinga en compte la nostra opinió, tal com ho hem pogut constatar recentment, però cal consolidar aquesta relació i actuar urgentment. El Palmerar és un element viu i necessita cures permanents.

Un senyal d'identitat tan important no es conserva sol. Requereix dedicació i recursos. Tenim l'oportunitat i l'obligació de dedicar-li'ls, per nosaltres i per les generacions futures.

Elx, 8-10-2023
Firmat: Susi Gómez
Presidenta de VOLEM PALMERAR

Ajuntament d'Elx

REVISTA EL PALMERAR *Elx*

www.elx.es

Agraïment per les fotografies a:
ÍNDIGO RODHES